

PŘÍBĚH KNIH ANEB ZPROSTŘEDKOVANÁ KOMUNIKACE

Libor Kalina

Jednou z věcí, které člověka vyčlenily z říše zvířat, byla řeč. Právě tento prostředek vzájemné komunikace se nejvýznamněji podílel na „polidštění opice“. Nebýt komunikace, nerozvinulo by se lidské společenství, nebýt zprostředkované komunikace (uchovatelné a přenositelné) neexistovala by kultura. Základním znakem kultury je kniha. Prozatím.

Muzeum knihy (1957–2014) ve Žďáru nad Sázavou, bylo svou výstavní i obsahovou koncepcí spjato s obdobím svého vzniku. Klasicky řešená expozice (knihy ve vitrínách), trojrozměrné exponáty (lisy, tiskařská dílna) za „provazy“, textové panely... prošla několika modernizacemi. Svým návštěvníkům, zejména školním výpravám, které tvořily podstatnou část auditoria, nabízela minimum prostoru k interaktivnímu zapojení, chyběla možnost samostatného vyhledávání informací. Po uzavření muzea se v tisku objevily informace o záměru umístit některé exponáty do renovovaných expozic historické budovy Národního muzea. To nyní připravuje alternativní metodický koncept k Muzeu knihy v podobě virtuálního Muzea komunikace.¹

KOMUNIKUJI, TEDY JSEM

Expozice Památníku písemnictví na Moravě se problematiky vzniku, historie písma a knihtisku dotýkají. Přes záměry svých tvůrců poskytují pouze dílčí představu o uchovávání a zprostředkování faktů a myšlenek v dlouhé kulturní historii. Doplnit je o takovou komplexní expozici, zaznamenávající dějiny zprostředkované lidské komunikace, je výzvou, úkolem propojit do jednoho celku řadu témat dosud vnímaných odděleně. Zadání je komplikované rovněž v tom, že by taková prezentace měla ústít až v reflexi současné komunikační praxe.

Bez komunikačních prostředků jsme dnes jako nazí v trní. Nemám-li po ruce mobilní telefon, přístup do sítě operátora nebo zapnutý počítač či tablet s připojením k internetu, jako bych ani nebyl člověkem. Mluvená forma komunikace přesto dosud převládá, jakkoli se dramaticky technologizuje.

¹ Muzeum knihy ve Žďáru nad Sázavou zahájilo poslední sezónu. In: *Národní muzeum* [on-line]. 2. 5. 2014 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.nm.cz/Hlavni-strana/Novinky-KNM/Muzeum-knihy-ve-Zaru-nad-Sazavou-zahajilo-posledni-sezону.html>

Moderní společnost, která si verbálně tolik zakládá na své informační podstatě, plodí v jistém ohledu negramotnost. Pro relativní dostupnost a stále jednodušší přístup k informacím (web) rozhodně není možné rezignovat na sumu základních znalostí a vědomostí, které jsou nezbytné pro plnohodnotné zapojení člověka do společnosti.

Od prvotní výuky čtení a psaní, přes cílené zaměření na způsoby vyhledávání informačních zdrojů se „komunikační výchova“ (lekce počítačové gramotnosti) musí přeorientovat a zaměřit na třídění a hodnocení informací. Základní orientace ve světě zprostředkovaném médií stojí na pochopení principů a fungování sdělovacích prostředků.

PŘÍBĚH KNIH

Od svitku papyru po paperback a digitální podobu prošla kniha pozoruhodným vývojem. Po objevu písma trvalo ještě dlouhý čas, než se stala nástrojem nadvlády a moci. Na tuto starověkou etapu navázala doba, v níž byly knihy znakem bohatství, symbolem vzdělanosti, předmětem hmotného i sběratelského zájmu. Následovalo období průmyslové produkce knih ve smyslu specifického a posléze běžného spotřebního zboží. Dnes člověk knihu fyzicky opět nemusí vlastnit, přesto však má (webový) přístup k většině důležitých svazků doslova z celého světa.

Historické knihovny, včetně té klášterní rajhradské, opatrují vzácné folianty, do nichž přispěli svým umem a mistrovstvím jak starověcí a pozdější učenci, tak i středověcí písaři a iluminátoři. Místy se přidali rovněž knihvazači, kteří připojili hodnoty svého řemesla, ctícího charakter, materiály i účel bohatě vypravených kodexů. Naprostá většina z nejstarších svazků si uchovala svůj věhlas napříč věky nikoli zásluhou zlacených iniciál nebo mistrnou kaligrafickou podobou, nýbrž svým obsahem. Pro ten se dočkaly opětovného vydávání tiskem i současné digitalizace.

Znaky, značky, obrázky, obrazce, piktogramy, symboly, runy, písmena, pečete, loga a logotypy, slova, věty, citáty, pranostiky, úsloví a přísloví, knihy, ilustrace, fotografie, slovníky, encyklopedie, knihovny, telegraf, telefon, video, televize, film, web, vyhledávače, mobilní platformy, prohlížeče, datová úložiště... Tolik základní pojmy, spjaté se zprostředkovanou komunikací ve své vzestupné řadě, které by měla zachycovat expozice s pracovním názvem *Příběh knih*.

Před možností seřadit historii zprostředkované komunikace do jednotné pojetí sledu upřednostňuje tento námět dělení tematické. Jednotlivé oddíly s respektováním jednotné vývojové historické linie by zaplnily výstavní sály následovně:

Znaky a značky

Písmo

Psací a tiskařské nástroje

Obsah a forma

Typografie

Komunikace včera a dnes

RAJHRADSKÁ KVADRATURA

Poslední ze čtyř křídel klášterní kvadratury v benediktinském opatství v Rajhradě, konkrétně podstatná část jejího západního traktu, zatím čeká na svou revitalizaci. Další opravy budov s předpokládaným využitím společných prostředků (dotací) může opodstatnit účelné celospolečenské využití. Například rozšířením prostor dlouhodobě pronajatých Památku písemnictví na Moravě.

V této části postupně od roku 1990 renovovaného areálu se nachází řada samostatných cel s rozdílnou podlahovou plochou od cca 20 m² po 60 m², které lze stavebně sjednotit do šesti výstavních sálů. Vcházelo by se do nich z chodby, která ústí do rohového prostoru mezi severním a západním křídlem o podlahové ploše cca 100 m². Zde by mohly být soustředěny tvořivé a doprovodné činnosti, spjaté se zamýšlenou expozicí. Základem by byla tiskařská dílna s několika řezy literek a ručním tiskařským lisem, aby si návštěvníci mohli například individuálně sestavit a vytisknout svou osobní „knižní“ stránku. Překážku v neakceptovatelné práci s klasickou liteřinou by mohlo překonat pořízení zdravotně nezávadných plastových literek (3D tisk?), spolu s „tiskařskou“ barvou prostou olovnatých složek.

ZPŮSOB INSTALACE

Instalaci expozice zabývající se zprostředkovanou komunikací si nelze představit bez využití moderních zobrazovacích a prezentačních prostředků. Světelné, zvukové a obrazové projekce, dotykové obrazovky, webové přístupové body, panely, mobilní průvodci – tolik základní výčet nezbytných „současných“ instalačních prvků.

Na příchozí by v expozici *Příběh knih* čekal přímý a poutavě zprostředkovaný kontakt s předmětným světem exponátů, včetně „tradičního“ uvedení do vývojové historických souvislostí. Ze strany návštěvníků je vždy vítanou možností jakékoli tvořivé zapojení. Vyhledávání a aktivní „uchopování“ věcí a jevů, definujících představovanou problematiku, mají v oblíbenosti stejně jako dospělí. Může se tak dít třeba prostřednictvím odpovědí na kvízové otázky, než se na obrazovce (tablet) spustí další část prezentace.

Individualizace a kustomizace („šití na míru“) návštěvnického prožitku v expozici nemusí vždy reprezentovat zapojení moderních technologií. V případě typografie a knižní kultury, má-li zahrnovat rovněž aktuální dění okolo mediální komunikace, je to však nezbytností. Vítanou jistě bude možnost individuálního stahování aplikací a informací z integrovaných QR kódů přímo v expozici do chytrých mobilních telefonů návštěvníků.

Vhodné bude také zařazení programových aplikací s možností následného rozšiřování prostřednictvím obsahových aktualizací. Půjde kupříkladu o začlenění nově publikovaných poznatků nebo informací o nových objevech (česká egyptologie), což je základní podmínkou pro opakovatelný návštěvnický prožitek.

Návštěvníkovi, který se nepokusí získat aktivně a samostatně některou z dostupných informací, poskytne instalace přehled o základních komunikačních milnicích. Principem a cílem by pochopitelně nemělo být řešení nějakého kvízu, ale příprava a podpora aktivního vhledu a individuálního poznávání. Samostatnou „výzkumnou“ práci ve skupinkách či dvojicích návštěvníků mohou organizovat průvodci či muzejní pedagog spolu s pedagogickým doprovodem školních skupin.

Logickou součástí expozice bude také zdrojování zařazených faktů a prezentací, tedy odkazy na prameny a literaturu, respektive jejich dostupnost, pro náledné studium souvislostí.

CÍLOVÉ SKUPINY

Rozvrstvení návštěvníků Památníku písemnictví na Moravě odpovídá jeho současné tematické profilaci pouze částečně. Umístění muzea uvnitř krátce (10 let) přístupného barokního klášterního areálu jej řadí spíše k turistickým výletním cílům než mezi zavedené kulturně vzdělávací instituce. Naštěstí se tyto dvě kategorie nevyklučují. Naopak. Z hlediska růstu návštěvnosti se propojení obou těchto aspektů v cílené propagaci jeví jako výhoda. Vzájemný synergický efekt může podpořit jak popularizace hodnotné církevní památky s historickým literárním poselstvím (největší moravská klášterní knihovna, prezentovaná v dobovém mobiliáři), tak i profilace muzea mapujícího vývoj knižní kultury na Moravě od svých počátků v polovině 9. století po současnost. Na jedné straně lze „vsadit“ na předpokládaný rozvoj tzv. církevní turistiky, na druhé zase na osvědčené partnerství se školami, odkud se v Památníku písemnictví na Moravě rekrutuje nejvýznamnější vzestup návštěvnosti v posledních třech letech.

Zamýšlená dlouhodobá expozice *Příběh knih* nebude přednostně orientována na jednu konkrétní cílovou skupinu. Zaměřením i přístupností by měla oslovovat celé návštěvnícké spektrum. Své by v expozici měli nalézt jak nejmladší návštěvníci (předškolní věk), tak i vysokoškolsky vzdělaní senioři z pomyslného druhého pólu. Interaktivní prvky a předpokládané doplňkové specializované zážitkové programy by z logiky věci měly upřednostňovat školní věk. Tvůrci výstavy by proto měli akcentovat potenciál školních exkurzí, minimálně snahou o přímou návaznost expozic na osnovy a rámcové vzdělávací programy mateřských, základních i středních škol.

Nezanedbatelná část současných návštěvníků Památníku přijíždí ze zahraničí. Pouze někteří jsou přímo vázáni na české jazykové prostředí, například původem či doprovodem. Zatímco část stávajících expozic, dočasných i stálých, je spjata výhradně s moravskou literární tradicí, zamýšlená expozice zprostředkované komunikace by měla ctít nejazykový a nadnárodní kontext. Nebude tedy orientována výhradně na češtinu či moravské reálie, jakkoli ty by měly být prezentovány dominantně. Samo téma si říká o základní výstavní texty i interaktivní prvky a videoprogramy v českém, anglickém a (vzhledem k převládajícím zahraničním návštěvníkům z německy mluvící oblasti) také v německém jazyce.

TEORIE I PRAXE

Komunikace sehrává v životě člověka i společnosti určující roli. S orientací v historii i současnosti knih, sdělovacích prostředků a komunikace vůbec však úzce souvisejí také etické otázky a hodnotová i mravní měřítká. Literární dějiny nelze omezovat na čistě uměleckou tvorbu. Podobně není možné komunikaci redukovat na ryze technickou sféru, jakkoli k tomu aktuální míra kybernetizace společenského prostoru vybízí.

Proto má námět „svorníkového“ *Příběhu knih* v navrhované formě tematické členění, umožňující nové pohledy na vývoj mezilidské komunikace. V souladu s aktuálními výstavními trendy by zde měla dominovat výtvarná a účelná audiovizuální složka, umožňující jak rozšiřování a doplňování o nové poznatky i technologie, tak přizpůsobitelnost individuálním a věkovým potřebám návštěvníků. Jednoznačný je v tomto smyslu důraz na interaktivní prvky, umožňující sestavení širokého spektra doprovodných programů s možností aktivního individuálního i skupinového zapojení.

Písmo a kniha jako nejdůležitější reprezentanti a hmotné doklady zprostředkované lidské komunikace minulých věků dostávají stále nové následovníky. Ještě hmotné prostředky, jako byly filmové a magnetické pásy, děrné štítky, kazety, floppy disky, CD, DVD a blue ray disky nahrazují jejich překotně se rodící pohrobci, zaplňující virtuální prostor. V porovnání s klínovými tabulkami starověku vesměs jepíčí. To však nemůže bránit pokusu o zevšeobecňující a zastřešující náhled, nezbytný pro pochopení historie, ale i současnosti.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Muzeum knihy ve Žďáru nad Sázavou zahájilo poslední sezónu. In: *Národní muzeum* [online]. 2. 5. 2014 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.nm.cz/Hlavni-strana/Novinky-KNM/Muzeum-knihy-ve-Zdaru-nad-Sazavou-zahajilo-posledni-sezonu.html>